

SOUMRAK TANKOVÉHO VĚKU

(Výroba tanků v Československu v letech 1953 - 1990)

Po dlouhá desetiletí byl tank mnohočetným atributem vojenské politiky Československa i ostatních členských zemí bývalé Varšavské smlouvy. Ve vojenské strategii tohoto uskupení, která byla jen odvětvem strategie sovětského generálního štábu, hrál rozhodující úlohu. Masy tanků, valící se k Rýnu, měly sovětským maršálům jistit vítězství v jaderném bipolárním střetnutí v Evropě.

V roce 1956 a 1968 oznámil skřípot pásů na ulicích maďarských a československých měst jiný způsob použití tanků. Jejich kolony sem dorazily k rozdrčení vnitřního nepřítele a kontrarevoluce. Tank se stal významným prostředkem uplatnění Brežněvovy doktríny omezené suverenity.

Kromě své vojenské úderné síly měl však tank v tomto pojetí neméně razantní účinky ekonomické. Bylo to právě Československo, jemuž byl v tomto smyslu přičten nezáviděníhodný úděl - být po dlouhá léta dodavatelem obrněné techniky armádám sovětského bloku. Tato role zánikem Varšavské smlouvy skončila. Stále se však ozývají hlasy, že krize tankové výroby byla vyvolána nesprávnými rozhodnutími pražských federalistů.

ÚTLUM TANKOVÉ VÝROBY - ĎÁBELSKÝ ZÁMĚR NEBO NUTNOST?

Obtíže nadměrné a strukturálně nevýhodné československé zbrojní výroby jsou v podstatě obdobné jako v řadě odvětví tzv. těžkého průmyslu. Jistě, vždyť koncepce extenzivní výroby tanků a dalších těžkých obrněných vozidel nebyla pro naši ekonomiku ničím jiným než jakousi militarizovanou variantou neblahé "ocelové koncepce" se všemi jejími důsledky.

Záměr sovětských představitelů byl v tomto případě jednoznačný. Ve snaze ušetřit maximální rozsah kapacit své vlastní výroby pro vyzbrojování své obrovské armády, usilovali zde vytvořit zbrojnici těžké techniky pro ostatní armády Varšavské

smlouvy. Partnerem Československa se v tomto záměru stalo Polsko, ale ve srovnání ekonomických potenciálů a velikosti obou zemí zde tanková výroba nedosáhla zdaleka takového rozsahu jako v Československu.

V průběhu let se tato výroba stupňovala a nabyla nebývalých rozměrů. Československo se stalo jedním z čelných světových výrobců tanků. Byla to drazé zaplacená pozice. Nešlo jen o rozsáhlé vynaložení finančních prostředků, spotřebu obrovských kvant dovážených surovin a materiálů k výrobě pancéřových ocelí, energetickou spotřebu a ekologické aspekty této výroby. Hypertrofičká tanková produkce působila kontraproduktivně i v samotném čs. zbrojním průmyslu a armádní akvizici. Vzhledem k extenzivnímu zaměření na výrobu těžkých obrněných vozidel nezbylo již na ty obory zbrojní výroby, které představovaly technickou špičku a kam se v té době soustřeďovala pozornost armád vyspělého světa.

A tak v okamžiku kdy se rozpadla Varšavská smlouva a s ní vzala za své ona sovětská tanková doktrína, měla čs. armáda sice ve výzbroji na 5000 tanků (rázem z valné části nepotřebných), ale chyběly jí moderní prostředky nočního vidění, velení, spojení, řízení palby, protivzdušné obrany, atd. Tato elektronická slepota a hluchota přetrvává. Bez jejího odstranění dnes nemůže žádná armáda fungovat jako účinný nástroj moderní obrany země a ani česká armáda není schopna materializovat svou očekávanou doktrínu.

Náhla vojenskopolitická změna tvrdě zasáhla i dosud preferovaného finálního výrobce. Drcen setrvačností své nadbytečné výroby se okamžitě dostal do nepřekonatelných obtíží. Po odpadnutí v podstatě obligatorního odběru zeměmi Varšavské smlouvy se jeho odbytové možnosti zúžily na několik zákaznických zemí třetího světa, které se však povětšinou ocitly na čs. listině zakázaných nebo rizikových teritorií. Dodejme k tomu, že to byly současně i země dlužící za tyto dodávky z minulosti kolem 1 miliardy USD.

Proniknout na ostatní trhy nemá výrobce v ostrém větru konkurence se svými zastarávajícími produkty šanci. Jistěže tank T-72 by mohl být stále ještě dobrým tankem. Potřebuje však naléhavě modernizaci, na kterou výrobce nemá. I kdyby ji dnes slovenská ekonomika měla z čeho zaplatit, výrobce prohrává i časový faktor. Na jeho trzích jsou již pohotově Rusové s další generací - tankem T-80. Mají výhodu i v tom, čemu se dnes u nás říká bezkonkurenční ceny. Za nimi se tlačí Číňané s obdobnými trumfy.

Uvažovaná modernizace pomocí modernizačních kitů některého západního výrobce se sice jeví na první pohled zajímavě, ale i tam narazí na řadu problémů. Jsou to nejen otázky technologie a standardů, ale především schopnosti úhrad takové kooperace, na kterou prostě nebudou zdroje. Za této situace je soumrak fakticky stále ještě česko-slovenské tankové výroby pochopitelný a neodvratný, nikoli však překvapivý. Ti prozíravější ho byli schopni indikovat již z vývojových tendencí výroby a odbytu v letech 1986-89, aniž pochopitelně byli schopni předvídat ony vojenskopolitické změny, které celý vývoj dramaticky urychlily.

Je proto s podivem, že se stále ještě ozývají hlasy, které se snaží interpretovat jevy spojené s objektivními příznaky pádu tankové výroby v bývalé ČSFR jako důsledek nesprávných a unáhlených rozhodnutí federální vlády z let 1990-1991. Nedávné výroky předsedy vlády Slovenské republiky dokonce navozují atmosféru

jakési cílené destrukce slovenské zbrojní výroby a slovenského strojírenství jako celku, v němž byla obrněná vozidla rozhodujícím výrobkem.

Nechci zde hájit bývalou federální vládu. Její přístup ke zbrojní výrobě, jak v řadě případů dokázala, byl skutečně krajně diletantský. Ale v tomto tankovém případě lze prokázat, že vláda žádná rozhodnutí uvedeného druhu nepřijala. Obtíže tankové výroby byly od počátku zcela objektivního rázu.

Odkudsi z pozadí jsou tyto výroky slovenského premiéra podmalovávány názory představitelů bývalého česko-slovenského stranicko-vojensko-průmyslového komplexu, kteří byli fundamentalistickými zastánci tankové výroby do poslední chvíle. Jsou dosud skálopevně přesvědčeni o tom, že výroba tanků byla pro Československo mimořádně ekonomicky přínosná, neboť jejich vývoz tvořil významný zdroj deviz pro čs. platební bilanci. Jistě, pokud uvažují způsobem, charakteristickým pro finanční a rozpočtové hospodaření v direktivním národohospodářském systému, může se to při troše vůle tak jevit. Berou totiž v úvahu jen jeden izolovaný efekt z prodeje části tanků do zemí platících konvertibilní měnou, bez porovnání s celkovými vstupy do této výroby, které ve svém úhrnu nikdy nebyly komplexně sledovány a hodnoceny.

Připomeňme si proto fungování tohoto systému ve zbrojní výrobě, na který dnes, zavalení neúprosnými kritérii efektivnosti tržní ekonomiky, již zapomínáme. Na jedné straně tekly několika kanály do výroby (včetně tzv. technického rozvoje - tedy výzkumu a vývoje) finanční prostředky formálně z různých zdrojů, v podstatě však jediného - ze státního rozpočtu. Výrobce je měl zaručeny státním plánem a měl jedinou povinnost, vyrobit za ně plánovaný počet tanků. Za svoji nákladovou cenu, formálně schvalovanou ministerstvem financí, je distribuoval dvěma odběratelům, a to buď armádě nebo monopolní organizaci zahraničního obchodu. Okamžitě je dostal zaplacené v plné hodnotě svých velkoobchodních cen.

Výnos ze zahraničního prodeje, kam většina produkce směřovala, byl dvojího druhu. Převážně to byly nekonvertibilní měny partnerů ve Varšavské smlouvě, počítané ve fiktivně převoditelných rublech.

Pouze zbytek (v průměru asi 20 % výroby) byl prodán do třetích zemí za konvertibilní měnu. Platby z tohoto prodeje vstupovaly do čs. platební bilance v celkovém objemu s jinými komoditami prodanými organizací zahraničního obchodu. Producent a distributor dostali přidělen zlomek tohoto výnosu ve formě devizové zainteresovanosti.

V tomto ekonomickém aranžmá fungovalo pro výrobce vše hladce a bezkonfliktně. Jakákoli rizika, vyplývající v poslední době především u neprodané produkce, se přenášela v plném rozsahu na státní rozpočet. Setrvačnost tohoto systému byla značná. Ještě v roce 1990 vláda p. premiéra Čalvy zaplatila finálnímu výrobcu za 107 tanků, jejichž naprosto nereálné předpokládaný vývoz se neuskutečnil, a předala je čs. armádě.

V těchto zcela oddělených a deformovaných ekonomických procesech se samozřejmě dalo těžko spočítat, s vynaložením jakých prostředků byl devizový výnos v obchodu s tanky vlastně dosahován. O komplexní rozbor nebyl zájem a ani pro to nebyly ve statistickém výkaznictví potřebné údaje. Navíc, řada podkladů byla po likvidaci některých orgánů (např. býv. ministerstva hutnictví, strojírenství a elektrotechniky) definitivně ztracena. Existují však některé globální údaje, které v tomto smyslu hovoří zcela příznačně. Pokusím se některé z nich dále uvést, aby si o tom čtenář mohl učinit svůj vlastní úsudek.

TANKY V LETECH KONJUNKTURY (1953 - 1990)

Tanky se v Československu vyráběly již ve třicátých letech. Tehdejší výrobce, koncern Českomoravská Kolben-Daněk, vyvezl v období let 1935 - 1939 do zahraničí na 490 tanků typu TNHnA, především do zemí Malé dohody, Íránu, Litvy, Švýcarska, Švédska a Peru. Připočteme-li k tomu 469 tanků, které prodal čs. armádě, lze dojít k závěru, že celá čs. předválečná produkce představovala asi 1000 tanků.

Obnova čs. zbrojního průmyslu v poválečných letech probíhala již plně ve znamení přechodu na sovětské vzory vojenské techniky. Kromě obnovy původních čs. zbrojovek je pro toto období příznačný nový jev - přesun výrobních kapacit a vojenských programů na Slovensko.

Tento manévř byl jistě původně motivován strategickopolitickými důvody. Československo bylo v té době stále významněji připoutáváno k SSSR a jeho zahraniční politice. Hlavní nepřítel se tím začal vynořovat na západní hranici a Slovensko se tedy stalo týlovým prostorem. Postupně však za touto strategickou clonou převládaly jiné, především ekonomické a sociální důvody. Prosazovala se snaha o rychlé zprůmyslnění Slovenska a vytvoření pracovních míst v rámci koncepce rychlého vyrovnání s historickými zeměmi. Tuto snahu doprovázela vidina vytvoření slovenského strojírenského centra, které by představovalo protíváhu českých strojírenských aglomerací. Slovenská politická reprezentace se této příležitosti chopila se vši vehemencí.

Postavit průmyslovou základnu na bázi zbrojní výroby se jí jevilo jako velmi lákavé. Období studené války a zbrojení vytvářelo z tankové výroby prioritní obor se zárukou dlouhodobého garantovaného odbytu. Tyto záměry se těšily bezvýhradné politické podpoře sovětského vedení. Ruku v ruce s tím šlo zpočátku bezplatné získání licencí, know-how a přímé pomoci sovětských expertů v závodech. Kromě toho se v té době jednalo o zvládnutí tehdy relativně ne příliš náročné strojírenské výroby. To vše bylo doprovázeno velkorysími finančními přiděly ze státního rozpočtu a výhodnými úvěry. Nebylo proto divu, když padlo rozhodnutí soustředit výrobu tanků v Československu do tehdejších Trenčianských strojární v Martině.

Výroba tanků v Československu v letech 1953 - 1990

		Roky výroby a počet vyrobených kusů																																						
tank		53	4	5	6	7	8	9	60	1	2	3	4	5	6	6	7	8	9	70	1	2	3	4	5	6	7	8	9	80	1	2	3	4	5	6	7	8	9	90
T - 34		2 580										269																												
T - 54												2 700																												
T - 55																						12 615																		
T - 72																						1 783																		

Celkem bylo v letech 1953-1990 v Československu vyrobeno 19 947 tanků všech provedení (tanky bojové, velitelské, mostní, vyprošťovací a jeřábové); z toho v letech 1971-1990 11 645 tanků T-55 a T-72.

Nově vybudovaný závod, jehož původním výrobním programem měla být výroba lisů, bucharů, strojů a zařízení pro potravinářský průmysl a stavebnictví se tak změnil ve zbrojovku. Poboční závody byly delimitovány do jiných podniků a martinské strojírný převzaly licenční výrobu sovětských tanků T-34 od ČKD Sokolovo Praha. Postupně zde byla zahájena i výroba motorů a převodových ústrojí pro tyto tanky. Na podvozku T-34 byl pak vyráběn i samohybný kanón SD-100.

Po spuštění výroby bojového tanku T-34 v roce 1953 přišly postupně na řadu i jeho vyprošťovací, mostní a jeřábové modifikace. Do roku 1956, kdy byla výroba T-34 zastavena, opustilo závod 2580 těchto tanků ve všech uvedených verzích. Výroba účelových modifikací T-34 byla obnovena ještě v letech 1962-1965, kdy jich bylo vyrobeno 269 kusů, již podle československých konstrukčních řešení.

Mezitím sovětské tzv. Spojené velení Varšavské smlouvy uplatňující dominantní vliv v Komisi obranného průmyslu RVHP, prosadilo administrativní přidělování tzv. specializace ve výrobě speciální techniky jednotlivým členským zemím. Československu byla mimo řadu jiných oborů přidělena i specializace ve výrobě tanků.

V souladu s tímto záměrem byla v roce 1957 zahájena licenční výroba sovětského středního tanku T-54 a jeho velitelské verze T-54 AK. Ta pak již v plném tempu krátce poté přešla na typovou řadu T-55. Ruku v ruce se stabilizací a rozšiřováním výrobní základny byly zahájeny i modernizační programy a příprava tankových verzí z vlastního vývoje. Jejich výsledkem byl modernizovaný bojový tank T-55A, vyprošťovací tank VT-55A, mostní tank MT-55A, jeřábový vyprošťovací a buldozerový tank JVB-55A a velitelský tank T-55AK. Všechny tyto verze byly svým technickým i technologickým řešením nesporně pokročilejší, než jejich původní sovětské vzory.

V roce 1964 přešel výrobce na tankovou řadu T-55, která se pak stala jeho hlavním výrobním programem po téměř 20 let. Z tohoto období lze zejména konec 60. a celá 70. léta označit pro výrobce za období vysoké konjunktury. Neopadající mezinárodní napětí (zejména po roce 1968) vedlo k dalším vlnám zbrojení, což zaručovalo vysokou poptávku a garantovaný odbyt tankové produkce. Stabilizovaná výroba velkých sérií se projevovala ve zvýšené kvalitě, rostoucí schopnosti zvládnout výrobu složitějších tankových agregátů při požadované standardní technologické úrovni a pružné reakci na specifické požadavky jednotlivých odběratelů. Kromě finální výroby tanků byla v té době v martinském komplexu zvládnuta i výroba dosud dovážených tankových motorů a technologie lití tankových věží.

Výroba tanků řady T-55 skončila až v roce 1983, kdy opustily výrobní haly poslední mostní tanky MT-55A. V tomto období se trust ZTS Martin stal, co do výrobní kapacity a počtů své produkce, jedním z předních světových výrobců tanků a Československo zemí, která byla schopna vlastními silami zvládnout tankovou výrobu, včetně agregátů, zbraňových systémů, ochranných materiálů atd. Významný kvalitativní podíl na tom měli i čeští výrobci. Nelze totiž přehlédnout, že spolu s tím, jak výroba tanků přecházela na technicky složitější, modernější a lépe vybavené typy, řada nejnáročnějších komponentů pocházela a dosud pochází od českých subdodavatelů. Jsou to nejen pancéřové plechy z Vítkovic, ale především kanónový stabilizační systém, optika, elektrická výstroj a mnoho jiného.

Celkem bylo od roku 1957 vyrobeno a dodáno čs. armádě i zahraničním odběratelům 2700 kusů tanků řady T-54A a 12 615 kusů T-55. Od roku 1971, pro něž se dochovaly podrobnější statistické údaje, bylo průměrně ročně vyráběno až 800 kusů tanků, přičemž výroba v roce 1971 dosáhla 884 kusů a v roce 1979 885 kusů. Od roku 1981 byla výroba této řady tanků T-55 postupně snižována ve prospěch přípravy a náběhu výroby tanku nové generace, který je ve výrobním programu podnes - dalšího sovětského licenčního tanku T-72.

V celém tomto pro výrobce úspěšném období programu tanku T-55 se výrazně prohloubila jeho exportní orientace. Rozhodující část produkce směřovala do zemí Varšavské smlouvy, vč. SSSR. Největším koaličním odběratelem se stala bývalá NDR. Dalšími zákaznickými zeměmi byly Jugoslávie, Libye, Sýrie, Egypt a Indie. Celkem bylo vyvezeno 8528 těchto tanků asi za tehdejších 18,3 mld. Kčs fco. Čs. armáda v téže době odebrala 1215 kusů těchto tanků za 2,3 mld. Kčs. Představoval tedy podíl vývozu na celkové produkci v uvedeném období 85,75 %.

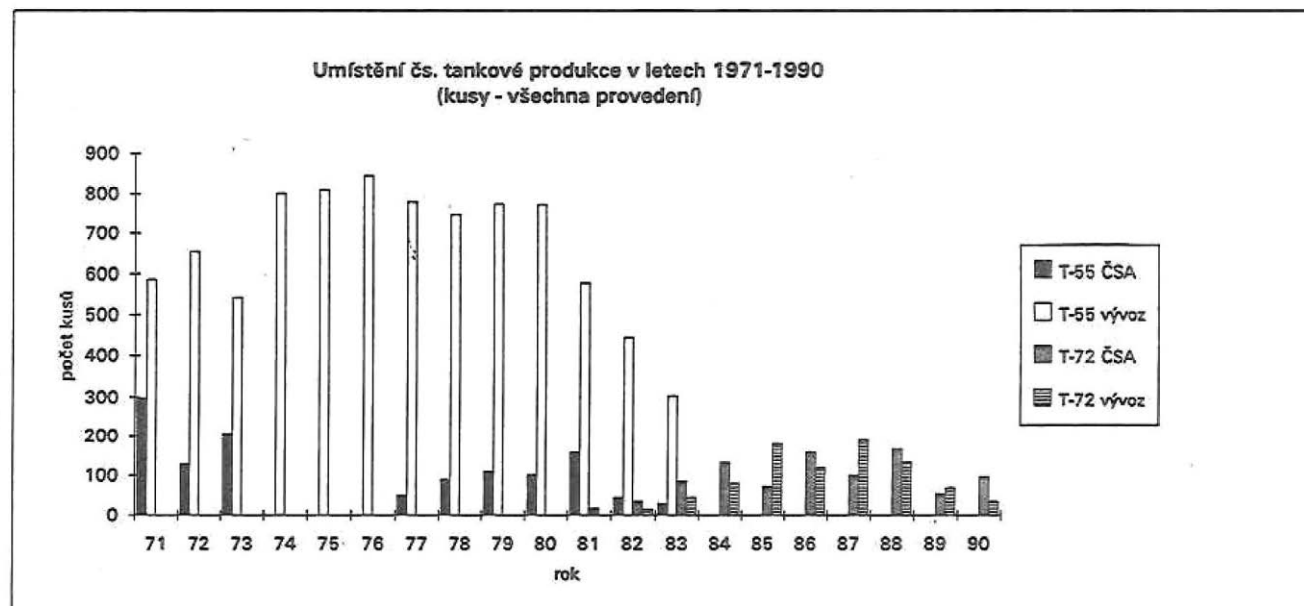
V době výběhu tanku T-55 dosáhly kapacity této obrovské tankové výroby již celkové hodnoty asi 6,1 mld. Kčs. Čs. tankový průmysl se chystal zvládnout dosud nejsložitější úkol. Na přelomu 70. a 80. let začal přechod na výrobu podstatně náročnějšího středního tanku T-72. Postupně od roku 1977 začala její technologická a technická příprava. Poprvé v historii Varšavské smlouvy nebyla licenční dokumentace ze SSSR dodána bezplatně, ale prodána. Probíhaly rozsáhlé výzkumné vývojové práce, včetně nezbytného přepracování zakoupené sovětské licenční dokumentace, které si jen pro tento program vyžádaly 467,3 mil. Kčs. Současně byla zahájena výstavba více než 50 nových staveb, na něž bylo vynaloženo více než 5 mld. Kčs.

Výroba tanku T-72 naběhla v roce 1981 v úzké kooperaci s polským podnikem v Labeledách. Již poměrně krátce nato byl tento tank modernizován do verze T-72M1 a výroba byla rozšířena o jeho velitelské a vyprošťovací modifikace. Celkem bylo do roku 1990 vyrobeno 1783 kusů těchto tanků. Kromě krytí potřeb čs. armády, která odebrala celkem 917 kusů tanků T-72, šla ostatní produkce opět na vývoz ve prospěch tradičních odběratelů. Kromě zemí Varšavské smlouvy to byly Alžírsko, Irák, Libye a Sýrie. Mezi odběrateli si místo největšího zákazníka stále udržovala bývalá NDR s 277 tanky, ze zemí třetího světa Libye (119) a Alžírsko (114). Tak často vzpomínaný Irák nepatřil mezi přední zákazníky, neboť nakoupil těchto tanků jen 90. Celkem bylo vyvezeno 840 tanků T-72 všech modifikací za tehdejších 14,13 mld. Kčs fco.

Současně se již v průběhu druhé poloviny 80. let začaly projevovat příznaky měnící se vojenskopolitické situace. Spočívaly nejen v odzbrojovacích iniciativách, které měly za následek zpomalování dosud expandujícího zbrojení. Byla to i skutečnost, že saturace armád Varšavské smlouvy obrněnými vozidly dosáhla krajních mezí (připomeni jen oněch 5000 tanků čs. armády), i když sovětské Hlavní velení neúnavně naléhalo na rozsáhlou modernizaci tankových svazků zaváděním tanků T-72.

Kromě vojenskopolitických aspektů však začal působit ještě jeden faktor, který byl nad jiné účinný - ekonomické vyčerpání zemí Varšavské smlouvy. Prvním krokem tohoto vynuceného "ekonomického odzbrojení" byla snaha o zmrazení

Obr. 2

	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	Celkem
T-55 ČSA	297	128	205				50	90	110	102	158	45	30								1215
T-55 vývoz	587	655	542	801	810	845	780	749	775	774	579	446	304								8647
T-72 ČSA											18	35	85	132	72	158	100	166	54	97	917
T-72 vývoz												15	45	80	180	119	190	133	68	35	865

vojenských rozpočtů. Důsledkem byly škrtly ve vojenské akvizici a omezování dosud hladce běžících nákupů pro jejich armády.

Zhruba od roku 1986 tak začíná slovenský finální výrobce pravidelně ročně zápolit s problémem neprodaných tanků. Přitom docházelo k paradoxu, v němž na jedné straně rostl počet neprodaných tanků, na druhé straně výrobce každoročně překračoval úkoly státního plánu. Byl k tomu hnán nikoli svými vlastními rozhodnutími, ale snahou bratislavské stranickopolitické reprezentace zvýšenými objemy zbrojní produkce zachránit výsledky některých ostatních nevykonných strojírenských oborů. Neboť, připomeňme slova, která kdysi v této souvislosti padla, je snažší vyrobit jeden tank za 13 miliónů, než sto traktorů v téže hodnotě. Tyto nůžky se pak vždy koncem roku uzavřely tradičním rituálem - povolením úhrady nevyvezené tankové produkce z federálního rozpočtu a jejich předáním čs. armádě.

VŠUDYPŘÍTOMNÝ FEDERÁLNÍ ROZPOČET

Tyto veskrze kvantitativní pohledy by se nyní slušelo doplnit závěry z komplexních ekonomických rozborů, které by přesvědčivě ukázaly skutečné poměry v efektivnosti tankové výroby. Pokusům nahradit tuto mezeru dodatečně brání kromě nedostatku potřebných dat i některé další faktory. Je to především velmi podmíněná možnost použití některých kategorií tehdejší centrálně plánované ekonomiky. Týká se to směnných vztahů, kursů tehdejší čs. koruny v rublové oblasti a vůči konvertibilním měnám, ale především celé oblasti zcela deformovaných cen. Skutečné inkaso za samotné tanky lze stanovit pouze odhadem, neboť statistika nesledovala inkaso v komoditní skladbě. Nakonec by bylo nutno rozluštit, zda některé platby byly skutečně realizovány, či skončily v onom prakticky nedobytném úvěrovém balíku. Zcela nevysledovatelné jsou i hmotné vstupy do výroby (suroviny, materiály, komponenty z dovozu za konvertibilní měny, energie apod.) v podmínkách smíšené vojenské a civilní výroby, včetně mnoha dalších parametrů.

Je nutno se proto na makroekonomické úrovni omezit na některé celkové vztahy, které by charakterizovaly hodnotu produkce a rozsah vynaložených společenských zdrojů. To vše je opět nutno ohraničit časovým obdobím 1971 - 1990, za které lze k těmto údajům v potřebném rozsahu a kvalitě dojit. Obdobná data z předchozích let, kdy tanková výroba byla spolu s výzkumem a vývojem zakládána a byla tedy investičně nejnáročnější, nejsou v této podobě již k dispozici.

Celková hodnota čs. tankové produkce dosáhla za období let 1971 - 1990 v běžných cenách (VOC) objemů (v mil. Kčs) - viz tabulku.

Tabulka

Typ tanku	Pro ČSLA	Na vývoz	Celkem
T-55	2 363,5	16 675,9	19 039,4
T-72	12 165,2	11 458,7	23 623,9
Úhrnem	14 528,7	28 134,6	42 663,3

Ve prospěch této produkce bylo ve stejném období vynaloženo jen na investiční výstavbu a technický rozvoj v běžných cenách (v mil. Kčs):

Investiční výstavba	5 278,234 ¹⁾
– z toho ZTS Martin	3 874,686
Technický rozvoj	481,391 ²⁾
– v tom - státní rozpočet	99,715
– rozpočet FMNO	381,676
Celkem investiční výstavba a technický rozvoj	5 759,625

K těmto prostředkům, které stát vynaložil na tankovou výrobu, je nutno vzít v úvahu některé skutečnosti, které možná zvýhodňovaly výrobce, ale společenskou zátěž dále zhoršovaly. Znamenaly totiž povětšinou jen další nároky na prostředky federálního rozpočtu.

Na prvním místě uvedu investiční výstavbu. Z těchto investic ve výši asi 5,3 mld. Kčs dostal ZTS Martin 3,8 mld., tj. asi 71,7 %, ostatní slovenští výrobci (subdodavatelé) 20,8 % a české podniky, dodávající technicky nejnáročnější položky pro kompletaci tanků pouhých 0,4 mld. Kčs, tj. asi 7,5 %. Sledování vývoje stavu výrobních fondů (základních prostředků) u kombinátu ZTS Martin vede k zajímavým skutečnostem. Při výběhu tanků řady T-55 byly v tomto kombinátu vykazány postavené kapacity tankové výroby (výkaz Priem.Úč 1-01 z roku 1980) v hodnotě 4,025 mld. Kčs. Po použití oněch dalších 3,8 mld. Kčs, které byly téměř zcela prostavěny v průběhu let 1980 - 1990, vykázal tento kombinát v roce 1990 stav základních prostředků tankové výroby pouhých 4,540 mld. Kčs.

Připustíme všechny možné vlivy a nepřesnosti, ale rozdíl je tak velký, že jinou verzi než únik těchto prostředků či výrobních fondů, prakticky nepřipouštím. To jen potvrzuje již uvedený poznatek, že úměrně s rostoucím rozsahem zbrojní výroby u finalisty byly na její úkor udržovány jiné, v podstatě neefektivní výroby, do kterých se pak příslušné investiční náklady nepromítaly. Podmínky k tomu vytvářelo prostředí smíšené vojenské a civilní výroby. V podnikovém hospodářství bylo možno zcela legálně vytvořit takovou situaci, kdy zbrojní výroba, dotovaná ze státního rozpočtu, sebou "táhla" zátěž toho, co by samo o sobě bylo pro podnik neefektivní, ale pro plnění plánu a zvyšování zaměstnanosti důležité.

Z údajů o financování technického rozvoje (tedy výzkumu a vývoje) vyplývá, že jeho rozhodující břemeno nesl rozpočet federálního ministerstva národní obrany (79,2 %). Zbývajících asi 20 % hradil přímo státní rozpočet. Šlo převážně o úkoly základního výzkumu. Obě položky byly prakticky hrazeny z výdajů federálního rozpočtu a může proto vzniknout otázka, jaký mělo toto dělení smysl. Oněch 20 % bylo zahrnuto do rozpočtové kapitoly vědy a výzkumu a tvořilo tedy součást celostátních známých výdajů na vědu a výzkum. Zbývajících tři čtvrtiny byly uvedeny v utajované rozpočtové kapitole obrany a bezpečnosti, s jejímž obsahem nebyla seznamována ani vláda (tato kapitola byla projednávána v plném rozsahu

¹⁾ Hrazena převážně z bankovního úvěru státním podnikům, jehož rizika nesl v podmínkách závazných úkolů státního plánu prakticky státní rozpočet.

²⁾ Obě položky hrazeny (přímo nebo nepřímo) ze státního rozpočtu.

výhradně v předsednictvu vlády a jen v redukované podobě ve Federálním shromáždění).

Zvláštními prostředky navíc (zpravidla asi z kapitoly všeobecné pokladní správy federálního rozpočtu) byly hrazeny čas od času některé další výdaje. Vyplynuly např. z nákupu sovětské licence na tank T-72, nezbytnosti překreslení sovětské licenční dokumentace, její další přizpůsobení, tzv. dovývoj při náběhu výroby atd. Tyto extra výdaje hrazené ze státních zdrojů, lze dnes již stěží vyčíslit. Dosáhly jistě stamiliónového řádu.

Samostatnou kapitolou v tomto výčtu by se mohly stát ceny vojenské techniky obecně a obrněné techniky zvlášť. Ty, které byly uplatňovány v obchodě se zeměmi Varšavské smlouvy, byly svéráznou ekonomickou kategorií. Politika kontraktních cen zde formálně vycházela ze světových cen "očištěných od konjunkturálních vlivů" a průměrovaných na pětiletá plánovací období. Přitom však u všech výrobků produkovaných na základě sovětské licence (a to byl právě případ tanků a bojových vozidel pěchoty) existoval tlak ze strany Sovětského svazu přizpůsobovat úroveň těchto cen sovětské cenové hladině. Tyto (nízké) sovětské ceny byly formou tzv. doporučení Stálé komise RVHP pro obranný průmysl jednotně vnuceny všem zemím koalice v jejich vzájemném vývozu zbrojní produkce.

I v době nejtuzší sovětské dominance bylo toto "doporučení" přijímáno všemi zeměmi Varšavské smlouvy, s krajní nevolí. Žádná z ostatních členských zemí nemohla díky rozdílným ekonomickým podmínkám konkurovat láci sovětské zbrojní velkovýroby. V neoficiálních rozhovorech se jejich experti shodovali v tom, že tyto licenčně vyráběné výrobky jsou pro ně jednoznačně ztrátové. Podle druhu techniky a měřeno jen kontraktními cenami se ukazovalo, že jen při úhradě vlastních nákladů by musely být tyto kontraktní ceny vyšší 1,7 až 3krát. To však metodika RVHP vylučovala a dodávky techniky mezi zeměmi RVHP probíhaly jednoznačně na základě sovětských cen. Je proto pochopitelné, že Československu vznikaly z tohoto podivného zahraničního obchodu nemalé ztráty. Tím větší, čím dražší a početnější čs. vývoz ve prospěch zemí Varšavské smlouvy byl. A opět je nutno si uvědomit, že tyto ztráty u nás vznikaly státu a nikoli výrobci, neboť tomu se v ČSSR rozdíl mezi velkoobchodní a deformovanou zahraniční kupní cenou v plném rozsahu vyrovnával z federálního rozpočtu.

Navíc byl výrobce při tvorbě cen zvýhodňován i jinými způsoby. Bylo to např. i úpravou normativní míry zisku při kalkulování ceny výrobku, kterou v posledních letech zvyšoval oproti strojírenskému normativu až o 10 %, urychleným odpisováním základních prostředků atd. To vše a mnohé jiné je zapotřebí vzít v úvahu, než vyslovíme vzrušeně soud o výhodnosti a bezhlavé likvidaci tankové výroby.

POUČENÍ Z KRIZOVÉHO VÝVOJE

Tanková výroba (a výroba obrněných vozidel celkem) v pojetí a rozsahu, jak ji na sebe v 50. letech čs. vládnoucí garnitura vzala pod sovětským tlakem, znamenala pro československou ekonomiku značné břemeno. Zatěžovala státní rozpočet nejen přímými výdaji, ale i řadou výdajů nepřímých, jakými bylo např. dotování nevýhodných "sovětských" cen při prodeji zemím Varšavské smlouvy či státní

nákup nadprodukce. Ztráty vzniklé z toho, že v zájmu tankové výroby a výroby ostatních obrněných vozidel byl potlačován rozvoj jiných oborů, jejichž absenci dnes pociťujeme, lze těžko vyčíslit.

I v době konverze nadbytečných kapacit zbrojního průmyslu se problémy tankové výroby ukazují jako nejúspornější. Martinský finalista spotřeboval rozhodující část z 2,5 mld. přímých dotací, uvolněných na konverzi celého zbrojního průmyslu z federálního rozpočtu v letech 1991-1992, aniž byl schopen dosáhnout cílů, stanovených konverzními projekty. Je jistou útěchou, že se na poslední chvíli podařilo zabránit nákupu sovětské výprodejní licence na modernizovaný mezitýp tanku T-72S, jejíž cena při jednáních oscilovala kolem 0,5 mld. Kčs.

Ve světle všech těchto skutečností je zřejmé, že vynaložené společenské prostředky nemohl kompenzovat žádný devizový výnos ze zemí třetího světa, zejména poté, co se díky jejich ekonomické situaci hotové platby měnily stále více na nedobytné dlouhodobé úvěry.

Soumrak tankové výroby na teritoriu bývalého Československa nebyl tedy vyvolán voluntaristickými rozhodnutími Prahy, ale objektivním vývojem ve změnách politických a ekonomických podmínkách. Konstatováním této tvrdé reality nelze jistě zavrhnout úsilí řady nadaných, pracovitých a dovedných lidí, kteří v Martině i jinde tankové výrobě věnovali nejlepší léta svého života a dnes mnoho z nich přišlo o práci. Stali se do značné míry obětí neústupných představitelů vojensko-průmyslového komplexu, kteří, ač včas upozorňováni, hnali do poslední chvíle tuto výrobu do krajností, aniž by připravovali náhradní řešení. Těžkou situaci lidí v martinském regionu by však dnes neměli zneužívat političtí demagogové.

V nových vojenskopolitických a ekonomických podmínkách takto pojatá tanková výroba, stejně jako výroba některých dalších oborů, nemůže obstát. Namísto křečovitých retardačních snah je nezbytné hledat pozitivní východiska. Dnes, po rozdělení federace se zdá, jako by již byla všechna řešení výhradně problémem slovenského finálního výrobce a slovenské ekonomiky. Ale martinské tanky jsou ještě nějakou dobu zůstanou ve výzbroji obou armád. Ty se neobejdou bez náhradních dílů a rozsáhlejší modernizace svého tankového parku. Objevuje se zde nějaká šance pro výrobce? To musí napovědět vojenské doktríny a vojenská technická politika obou nástupnických států. Zatím o nich není slyšet. Odsunované otazníky by však měly být rychle zodpovězeny. Jen tak lze předejít nejen narůstajícím problémům obranyschopnosti, ale i značným ekonomickým ztrátám.